

Послання

**Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства
до духовенства, монашества й мирян
Української Греко-Католицької Церкви
та до всіх людей доброї волі
з приводу 60-ї річниці Львівського псевдособору 1946 року**

*Святі мученики, ви славно страждали і вінчалися,
тож моліться до Господа, щоб помилував душі наші...*

Цими словами тропаря ми прикликаємо сьогодні душі тих, хто шість десятиліть тому, в час потрясіння самих основ людської цивілізації, взяв на свої плечі тягар великого духовного подвигу – збереження віри й порятунку Церкви. Це був час, коли зло, здавалося б, стало всесильним і завзято кроїло мапу світу, прагнучи стати володарем людської історії. Треба було володіти особливо проникливим духовним зором, щоб бачити всю марноту цих зусиль. Треба було мати особливу “сміливість до Спаса”, щоб у час вакханалії зла вірити у пасхальне воскресіння добра. Ми прикликаємо сьогодні душі наших славних мучеників, щоб спільно з ними вимолити в Бога дар розуміння і мудрості, щоб зуміти відповісти : *як має тепер діяти Церква, яка так довго йшла своєю тернистою Хресною дорогою? Чого очікує від нас Господь, який у своєму плані накреслив нам такі дивні й загадкові шляхи?*

Згадка про Хресну дорогу не просто звична християнська метафора. Одним із головних дарів, отриманих від Господа нашою Церквою, є дар мучеництва за “з'єднання всіх”. На цій Хресній дорозі кривавими віхами постали, зокрема, три скорботно-пам'ятних роки – 1839-й, 1875-й і 1946-й. Перша дата – скасування унії на Правобережній Україні й Білорусі, друга – її знищення на Холмщині та Підляшші. Третьою віхою була брутальна руйнація Греко-Католицької Церкви на теренах Східної Галичини, яка продовжилася на Лемківщині й Надсянні, Закарпатті та Пряшівщині. Апогеєм і символом цього останнього періоду став Львівський псевдособор, 60-ту річницю якого із сумом згадуємо цими березневими днями.

Із цієї нагоди Синод Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства звертається до вас, дорогі у Христі, із цим Посланням, яким хочемо спонукати до глибокої застанови та відвертих дискусій, ґрунтовних джерельних студій і богословських рефлексій над сторінками нашого трагічного й героїчного минулого, а також прямо заохочуємо увесь клір та мирян нашої Церкви, усіх братів і сестер наших, прилучитися до цієї молитовної призадуми й обговорення та поділитися своїми міркуваннями, щоб з'єднати наші зусилля у такій важливій справі зцілення історичних ран і спільного християнського свідчення у майбутньому.

I

Львівське зібрання 1946 року ми називаємо псевдособором, оскільки його було скликано в умовах страхітливого терору й проведено з неприпустимими порушеннями норм церковного права і релігійних свобод людини. Його справжня мета була такою ж самою, як і всіх попередніх “ліквідацій унії”: мінялися правителі, держави й історичні епохи, мінялися панівні ідеології, проте не змінювалося головне – прагнення викреслити з буття Київської Церкви саму ідею єдності з Римським Апостольським Престолом. Проте скріплена віками єдність вистояла, витримала всі випробування, тим самим ще раз підтверджуючи справедливість слів Гамаліїла: якщо якийсь задум і якась справа від Бога, то зруйнувати її

неможливо (пор. Ді. 5, 38-39). Так мучеництво за “з'єднання всіх” – хоч все ще належно не оцінене деякими нашими співбратами у вірі – стало чи не найбільшим офірним даром, який ми складаємо до скарбниці Вселенської Церкви.

Як пережила наша Церква страхітливі роки гонінь? На подив усьому світові не лише духовні особи, а й цілі покоління християнських родин стали твердинями в обороні віри та Церкви. 2001 року під час паломництва Слуги Божого Папи Івана Павла II Вселенська Церква привселюдно визнала цей подвиг, проголосивши блаженними 27 синів і дочок Греко-Католицької Церкви. Крім цих, нині всім відомих імен, були також сотні тисяч незнаних нам поіменно мучеників за віру, які віддали свої життя в тюрмах і концтаборах, а їхні тлінні останки спочили у вічній мерзлоті Сибіру й Заполяр'я, в степах Казахстану й Середньої Азії. Один Бог знає лік усім нашим страсотерпцям. А ми віримо, що Христос у день свого славного зновупришестя явить усім нам їхнє повне число й велич.

Тернового вінця мучеників та ісповідників удостоїлися не всі діти Церкви, проте й вони взяли на себе її важкий хрест. Ті, кого оминули репресії, намагалися на місцях, в умовах підпілля і конспірації, підтримувати осередки духовного життя. Приватні помешкання ставали підпільними храмами, християнські родини – малими громадами. По неділях люди вмикали Ватиканське радіо, на хвилях якого линула до них Божественна Літургія. Часом вірні потайки відчиняли двері храмів, зачинені комуністичною владою, і там без священика відправляли богослужіння. Великою підтримкою для них були листи-послання митрополита Йосифа (Сліпого), що їх він через довірених осіб, усупереч неймовірним перешкодам, надсилав із місць ув'язнення. Використовуючи рідкісні нагоди послаблення репресій, катакомбна Церква поступово відновлювала те, що було необхідним для життя і розвитку, поставляючи єпископів, провадячи підпільні духовні семінарії й монастирі. І коли в умовах віднайдені релігійної свободи настав час заявити про буття нескореної Церкви, саме ці люди вийшли голодувати на московській Арбат, а тоді понесли заяви на реєстрацію греко-католицьких громад, дивуючи світ таким потужним виявом своєї одностайної волі.

Зрозуміло, що вузькі рамки глибокого підпілля не могли охопити всіх вірних. Частина греко-католиків відвідувала діючі храми. І хоча їхні святині було свавільно передано Російській Православній Церкві (РПЦ), вірні пам'ятали про свою належність до Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) й не переставали вважати ці храми своїми. Частина священиків, з різних причин не зважившись чинити спротив державному терору, вирішила формально прийняти накинуте сталінським режимом «казенне православ'я». По-різному пояснювали вони свої мотиви: одні виправдовувалися вимушеним компромісом, завдяки якому вдасться зберегти хоча б мінімальні форми церковного життя, інші – страхом за долю близьких їм людей. Нехай суддею їм буде Господь, який знає серце кожної людини і зважає її наміри. Церква високо вшановує жертвність своїх дітей і слуг, проте не може вимагати від усіх мучеництва. А сьогодні, коли криваві рани Львівського псевдособору поволі затягуються, Церква тим більше закликає до того, про що вона молить Бога ось уже дві тисячі років, а саме: прощення для всіх, хто волею чи неволею обтяжив своє сумління якоюсь провинною.

Вихор збуреної історії гнав греко-католиків і поза межі України, за моря та океани, де вони знайшли притулок серед українських поселенців, що промислом Божого провидіння ще на початку ХХ століття зорганізували там свої церковні громади та ієрархічні структури. Незважаючи на важкі умови переселення й повоєнної розрухи, нова хвиля еміграції суттєво підкріпила існуючі та розвинула нові осередки релігійного й національного життя українців у Західній Європі, Австралії, Північній та Південній Америці. Саме вони, поселенці різних поколінь, стали голосом вільної й нескореної України та її приневоленої до мовчання Церкви. Завдяки цьому голосу світ почув, а багато хто однозначно засудив кривду

Львівського псевдособору, облуда якого була очевидною на тлі динамічного розвитку УГКЦ на поселеннях.

Що стосується вигнанців східної діаспори, то вони в умовах радянського тоталітаризму не могли практикувати свою віру у звичних формах. Проте пам'ять про духовні святині рідного краю жила в їхніх серцях, а приклад вірності своїй Церкві та своєму пастирському покликанню позбавлених волі греко-католицьких єпископів і священників від покоління до покоління, аж до наших часів зберігав їхню віру живою та сів зерна євангельського благовістя серед тих, хто залишився без свого духовного проводу або й ніколи не чув Божого Слова. Сподіваємося, що тепер Українська Греко-Католицька Церква, поступово розвинувши можливості душпастирської опіки й послідовно відстоюючи право на релігійну свободу на всіх теренах колишнього Радянського Союзу, зможе відновити свій духовний зв'язок і належно послужити тим своїм вірним, які цього бажають. Переконливим доказом наявності такого бажання є існування в Росії та Казахстані церковних громад, які постали з натхненної ініціативи місцевих греко-католиків, часто всупереч недобррозичливості їхнього оточення.

Так Церква, оголошена Львівським псевдособором ліквідованою, вистояла в період переслідувань, організувалася в підпіллі, породила наступні покоління церковного проводу і вірних, повернулася на землі, де діяла і була знищена кілька століть тому, поширилася на нові терени поза межами України та дочекалася світлого празника Воскресіння у рідному краї. Сьогодні ми, дякуючи всемілосердному Господові, що Він не покинув нас на цьому тернистому шляху та вивів із “дому неволі”, повертаємося думками в минуле не для того, щоб докоряти за заподіяні кривди, шукати співчуття чи ятрити історичні рани. *Наша мета – зрозуміти, які висновки ми повинні зробити з досвіду цього минулого, щоб забезпечити християнський характер нашого майбутнього.*

II

Львівський псевдособор 1946 року був прикладом брутального втручання держави в релігійне життя людей. Уся підготовка, підбір учасників, керівництво працею та реалізація рішень цього зібрання були здійснені за вказівками й під прямим наглядом представників влади та її репресивних органів. Ні митрополит, ні жоден єпископ нашої Церкви свого благословення на скликання собору не давали й участі в ньому не брали. Навпаки, навіть перебуваючи в ув'язненні, ієрархія УГКЦ цей псевдособор і його ухвали однозначно засудила, а своїм життям і смертю – заперечила. Втім, ніхто з греко-католиків ніколи й не мав сумніву в його канонічній нелегітимності. Навіть наші православні брати і сестри в глибині душі напевно не сумніваються в неправедності цього зібрання. Вони побоюються не так визнання самого факту, що держава вдалася до застосування терору та інструменталізації їхньої Церкви, як наслідків цього визнання для них самих.

Адже спочатку здавалося, що спільними зусиллями партійного керівництва, владних структур, органів держбезпеки та православної ієрархії “уніатське питання” й справді вирішено остаточно. Позірна “вічність” радянської влади прямо передбачала “безконечність” заборони УГКЦ. Офіційна Російська Православна Церква, здобувши контроль над греко-католицькими храмами, чимало скористала у кадровому й економічному відношеннях та ще й формально удвічі збільшила кількість своїх парафій. Так звана “східна політика” Ватикану, творці якої настійливо намагалися підтримувати діалог із Москвою задля взаємного зближення, порозуміння й евентуального поєднання, не лише не дала бажаного результату,

але й прямо сприяла утвердженню переконання, що справу унії вдасться звести нанівець у всьому християнському світі.

І раптом наприкінці 1980-х років Радянська держава – ця новітня Вавилонська вежа – завалилася. Разом із демократизацією суспільного життя та відновленням релігійних свобод розпався і штучно сконструйований безбожною владою моноліт «казенного православ'я». Мільйони греко-католицьких вірних, облудно приписаних до РПЦ, та багато священиків, вихованих у православних духовних закладах і навіть висвячених православними, згадали про своє походження й повернулися в лоно своєї Церкви. Шлях до церковної “єдності”, прокладений багнетами енкагестських опричників, виявився шляхом у глухий кут, а таке “возз'єднання” – домою, збудованим на піску (пор. Мт. 7, 26). Бог у своїй незбагненній мудрості ніби вернув усе на свої місця, щоб ми, здобувши такий драматичний досвід, знову задалися запитанням: *якою ж дорогою нам прямувати до справжнього єднання у Господі?*

Пам'ять про кривду Львівського псевдособору і про жертви, з ним пов'язані, дає нам першу, дуже суттєву, відповідь на це запитання: гідну, справді християнську розв'язку проблеми церковної єдності не можна знайти із застосуванням будь-якого насильства – державного чи групового (“Хто мечем воює, від меча й загине”). Трагічні наслідки заподіяного зла ще й досі отруюють атмосферу та унеможливають не лише поєднання, але й навіть елементарне співжиття і бодай якесь порозуміння. Бо, з одного боку, покривджена сторона, маючи всі підстави домагатися справедливості, легко піддається спокусі діяти не за християнським, а за сторозавітнім принципом: “око за око, зуб за зуб”. А, з другого боку, небажання визнати цей гріх не дозволяє тим, хто обтяжений ним, з'ясувати правду та очистити своє сумління.

Іншу, не менш важливу відповідь може дати нам порівняння подій 60-літньої давнини та їхніх наслідків із тим, що сталося більш як 400 років тому під час укладення Берестейської унії. Адже в конфесійній православній свідомості стійко закріпився стереотип, який масово тиражується й сьогодні, що поєднання в Бересті було “католицьким прозелітизмом”, “насильницьким ополяченням”, “зрадою православ'я” тощо. Зокрема й проведення Львівського псевдособору ієрархія Російської Православної Церкви в унісон із офіційною радянською пропагандою виправдовувала необхідністю “ліквідації наслідків” Берестейської унії та “повернення уніатів у лоно Церкви-матері”, тобто Московського патріархату, до якого ні самі греко-католики, ні їхні історичні попередники ніколи не належали. До поширення неадекватної оцінки поєднавчого акту в Бересті доклалися не лише наші недоброзичливці на Сході, а й деякі екуменічні кола на Заході, які несправедливо накинули йому тавро “уніатизму”, виставляючи і саму унію, і Церкву, що зросла з нею, мало що не головною перешкодою на шляху до об'єднання усіх християн.

Можливо, головною причиною такої негативістської позиції є те, що акт поєднання Київської митрополії з Римським Апостольським Престолом його опоненти розглядають або лише з нецерковних, політичних рацій, або ж із аномальної перспективи сучасного конфесійного поділу та гарячкового бажання “домовитися” про його подолання. Натомість розгляд цієї події у контексті історичного розвитку та конкретних обставин місця і часу напевно дозволив би побачити у ній інші, дуже позитивні, а навіть і повчальні аспекти.

Адже у Бересті свідомий своєї помісності та еклезіальної гідності єпископат Київської Церкви, яка упродовж століть зберігала пам'ять про неподільність Христового Тіла та постійно апелювала до відновлення вселенської єдності, добровільно прийняв синодальне рішення відновити сопричастя з Латинською Церквою-сестрою та визнати Єпископа Риму як наступника св. апостола Петра за умови збереження усієї своєї літургійно-обрядової, канонічно-правової та духовно-культурної спадщини. Важливою спонукую до укладення унії було усвідомлення кризового стану власної Церкви та щире бажання порятувати її,

забезпечити права народу, досягти злагоди в державі, не завдаючи нікому кривди. Звичайно, що як і кожне творіння людських рук і розуму, це поєднання не було досконалим. Через різні політичні впливи та відмінні підходи до розуміння церковної єдності, особисті амбіції та прикрі помилки, суперечки розгорілися навіть між тими, хто початково ініціював унійні старання, породивши гострий конфлікт у лоні Київської митрополії, а згодом і її поділ. Чимало зашкодила з'єднанню щораз більша переконаність латинської сторони у “єдиноправильності” її богословського вчення та “вищості” її обрядової традиції, що, у свою чергу, спричинилося до затрачання деяких питомих особливостей нашої Церкви та невластивих для неї запозичень.

Та все ж, незважаючи на те, що політичні інтереси сусідів і загальна атмосфера у конфесійно поділеному християнському світі до II Ватиканського собору аж ніяк не сприяли збереженню тієї візії, з якою ієрархія Київської митрополії 1596 року відновила сопричастя з латинським Заходом, наша Церква й після 400 років єдності з Римом таки не втратила своєї церковної самобутності. І це ще раз підтверджує правильність рішення, прийнятого в Бересті. Що більше, пройдений відтоді шлях і перенесені випробування – аж до пролиття крові та мучеництва за віру, – за влучним висловом Слуги Божого митрополита Андрея (Шептицького), доводять велич і святість нашої унії, як також богоугодність і життєдайність саме такого способу збереження та розвитку власної еклезіальної традиції, яка не має нічого спільного із накинутим їй ярликом “уніатизму”. Зрештою, до закидів опонентів Берестейської унії можна було б і прислухатися, якби ми наочно пересвідчилися, що вони зуміли досягти церковної єдності краще. Досі, однак, крім слів несправедливої критики, так і не було запропоновано конкретних і тривких форм поєднання, які би вселяли надію.

Наша Церква уже не раз заявляла – і сьогодні ми ще раз хочемо це підтвердити, що засуджуємо уніатизм як фальшивий метод досягнення церковної єдності, коли одна із Церков під виглядом об'єднання підпорядковує собі іншу, а тоді поступово зростає її коштом. Такого роду “уніатська” модель лише шкодить справжній єдності “святої, соборної й апостольської Церкви”, в якій ідеться не про підпорядкування чи поглинання, а про “зустріч у правді й любові”. Адже тільки ця форма єднання впливає із Христових заповідей та сягає коренями початків християнської історії. У такій моделі єдності, що має назву “сопричастя Церков-сестер”, ніхто не почуватися покривдженим, бо притаманне їй сопричастя виявляє Христову Церкву як ікону Пресвятої Трійці, єдність якої існує розмаїттям сопричасних Осіб і виключає ті чи інші форми панування чи підлеглості, тобто уніатизму.

Якщо всі ці критерії застосувати до оцінки Львівського псевдособору, який в очах православних уневажнив історичну Берестейську унію, то не залишиться жодного сумніву, що саме він якраз і був типовим актом уніатизму з боку Російської Православної Церкви, оскільки під виглядом “возз'єднання” вона підпорядкувала собі іншу Церкву й зростає її коштом. Без усвідомлення цього урок 1946 року виявиться незасвоєним. Тому долати в своєму тілі синдром уніатизму й духовно зростати до згаданої “зустрічі у правді й любові” повинні усі Церкви. Ми ж вбачаємо своє завдання у тому, щоб насамперед у взаєминах із Римською Церквою розвинути сопричасну модель так, аби вона стала привабливою для інших і свідчила про чистоту намірів католицької сторони в пошуку єдності з Православними Церквами.

III

За мир всього світу,

*добрий стан святих Божих Церков
і з'єднання всіх
Господеві помолімся!*

Дорогі у Христі! Досі ми розмірковували над подіями, які сталися у минулому, зокрема над обставинами та наслідками офіційної заборони Української Греко-Католицької Церкви на Львівському псевдособорі 1946 року, сумні роковини якої стали спонукою для нашої застанови. Великий життєдайний урок нашого минулого полягає в тому, що Церква, яка зросла завдяки своїй відкритості до інших та щирому бажанню єдності, зуміла вижити всупереч заборонам і ліквідаціям, давши світові справжніх мучеників за віру. Героїчна стійкість УГКЦ супроти гонінь і переслідувань не може, однак, відвернути наших очей від гіркої дійсності роз'єднання та взаємного поборювання, що триває й донині, частина провини й відповідальності за які лежить і на нас. Маючи такий різний історичний досвід, мусимо вирішити, *на яких засадах ми повинні ґрунтувати свою працю сьогодні та наш поступ у майбутнє, щоб дійти до справжнього поєднання у Христі*, чи, точніше, повернути його первісний характер, не лише як історичної дійсності, але як основи християнського буття.

Кожен, хто пережив часи комуністичних переслідувань за віру, пізнав ці особливі почуття спільноти й солідарності, що єднали людей, - почуття, які так возвеличив Спаситель: “Більшої любові ніхто не має за ту, коли хто душу свою кладе за друзів своїх” (Ів. 15, 13). Саме така єдність, проявлена через любов до ближнього, була тією скелею, яку не здолали сили зла. В нелегких обставинах катакомбного існування люди обдаровували одне одного взаємною підтримкою і безмежною довірою, жили болями свого ближнього й легко жертвували задля нього найдорожчим. І цей дар згуртованості Божою любов'ю наша Церква мала б належно плекати й надалі.

За колючими огорожами концтаборів, у непрохідних лісах і снігах сибірської тайги, під пронизливими вітрами казахських степів явилось нам ще одне чудо єдності – єднання людей різних Церков і конфесій. Католики, православні й протестанти жили між собою як справжні брати і сестри. Їх єднав у одне Тіло хрест Христа, їх робило солідарними спільне страждання. Навіть більше, у нерівному двобої з безбожною владою поруч опинилися усі ті, для кого єдиною зброєю спротиву було натхненне Слово Творця. Цей “єкуменізм ГУЛАГУ” мав би стати духовною скарбницею, з якої повинні б черпати усі ми – не тільки етнічні українці, а й росіяни, поляки, євреї та кримські татари; віруючі та невіруючі. Наше завдання не просто зберегти пам'ять про це духовне єднання, а покласти його в основу нашого сьогодення, ще більше розвинути його. І тоді Україна – наш спільний дім – перетвориться у благословенний край, в якому тісно переплітатимуться закон і благодать, гарантуватимуться основні громадянські права і свободи, пануватимуть мир і злагода.

Проте, мусимо виразно ствердити, що справжнього поєднання неможливо досягти на основі самої лише людської солідарності, позбавленої духовного підґрунтя або ж зумовленої наявністю спільного ворога: бо як інакше пояснити той прикрий і навіть ганебний факт, що як тільки цього відкритого ворога не стало, ми знову поринули у вир чвар і розбратів та пройнялися духом суперництва й протистояння? Цей дух так захопив нас, що ми й не помічаємо, як знову самі творимо собі ворогів, робимося вразливими щодо сторонніх інтриг, стаємо немічними перед численними викликами цього світу. Все це гіркі плоди того, що до Бога та Його Церкви ми понесли те, що мало б залишитися у світі земного кесаря: політичні інтереси, людські амбіції та згаданий дух суперництва. Навіть наші, такі приземлені й дріб'язкові непорозуміння ми гучно називаємо “міжконфесійними конфліктами”, ніби намагаючись виправдатися в очах Бога та випросити в Нього високу легітимацію для наших негідних вчинків. Напевно, щось не все у нас гаразд із тим, як ми віримо, якщо *так живемо*

й чинимо всупереч виразній Господній заповіді: “Щоб усі були одно, як Ти, Отче, в мені, а я в Тобі” (Ів. 17, 21).

Аби не потрапити в безвихідь і не розгубитися в безнадії, мусимо знову звернутися до прикладу наших мучеників за віру, який дозволяє нам ближче відчувати таїну страждань і смерті нашого Спасителя. Він знав, що Його очікує, знав, хто Його переслідуватиме і хто видасть на муку, хто просто “уміє руки”, а хто зі страху відречеться від Нього. І знаючи все це, передчуваючи усі ті духовні й тілесні страждання, які доведеться перетерпіти, і навіть суто по-людському благаючи відвернути цю чашу, Він добровільно бере на себе хрест, бо такою є воля Отця, бо тільки так Він може відкупити гріхи людства своєю невинною кров'ю. Він не проклинає і навіть не картає своїх мучителів, а щиро молиться за них. Отже, справжня віра – це послух Божій волі, готовність сповна випити чашу страждань, навіть якщо є можливість уникнути її, глибока переконаність, що Господь не покине тебе навіть у жорстоких випробуваннях: “Коли ми з Ним померли, то разом з Ним будемо й жити” (2 Тим. 2, 11).

Така віра передбачає не лише безмежну надію на Його милість і всемогутність, якій наша Церква насамперед завдячує своїм порятунком, а й готовність жити, страждати і навіть вмирати разом із Христом. “Сам Бог бо так полюбив світ, що Сина свого єдиного родного дав, щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним” (Ів. 3, 16). Так і наша Церква заплатила кров'ю своїх кращих синів і дочок за відкуплення чи не найбільшого гріха – людської гордині, який є головною причиною всякого роз'єднання. Цей гріх відчужує нас не лише одне від одного; значно страшніше, що він віддаляє нас від Відкупителя роду людського. Жодні проминальні політичні чи прагматичні рації, хоч якими важливими та корисними вони видаються сьогодні, не можуть оправдати цього засадничого роз'єднання. *Отже, бути в єдності між собою беззастережно вимагає перебувати в єдності з Богом.* Сказав бо Господь: “Я виноградина, а ви гілки. Хто перебуває в мені, а я в ньому, – той плід приносить щедро” (Ів. 15, 5). Таким є головний висновок і ключ до пошуку відповідей на ті питання, які ми прагнемо з'ясувати, осмислюючи сторінки нашого недавнього минулого.

Історія виправдала жертвну вірність наших предків справі церковної єдності, бо, маючи глибоку віру та стійко тримаючись своїх обітниць, мученики та ісповідники нашої Церкви були з'єднані з Господом. Проте стан єдності з Богом не приписаний до нас і не дається навіки, а досягається праведним життям. “Не величайся, але бійся... – нагадує нам апостол Павло. – На тебе добрість Божа, коли перебудеш у доброті, коли ж ні, то й ти будеш відтятий” (Рим. 11, 20-22). Отже, поєднання з Господом не завжди мусить завершуватися мученицькою жертвою. Але щоб відшукати дорогу, яка провадить до Дому Отця, треба обов'язково зробити перший крок – визнати власні немочі та провини. Тож преображаймо свої серця й захоочуймо до цього наших ближніх, щоб спільно здійснити пасхальний акт взаємної покути і прощення: “І друг друга обіймім! Промовмо: Браття – і тим, що ненавидять нас; простім усе з Воскресенням...” Лише тоді підступна сила колишнього злочину перестане отруювати наші помисли, а душі мучеників і душі їхніх кривдників знайдуть нарешті спокій у незбагнених присудах Господніх.

Від імені Синоду Єпископів
Києво-Галицького Верховного Архієпископства

+ ЛЮБОМИР